

„Mano širdis rauda kaip fleita...“

Ugavo ir chalilio simboliškumas

Senajo Testamento tekstuose

KAMILĖ RUPEIKAITĖ

Lietuvos muzikos ir teatro akademija, Gedimino pr. 42, LT-01107 Vilnius

El. paštas: kamile_r@yahoo.com

Senajame Testamente, arba hebrajiškoje Biblijoje, muzikiniai vaizdiniai yra svarbi simboliškumo apraška. Įvairiausiuose tekstuose – poetiniuose, istoriniuose, pranašų regėjimuose ir kt. – minimi muzikos instrumentai byloja išskirtinę teksto prasmės sustiprintojo ir emocinės žinios skleidėjo reikšmę. Straipsnis skiriamas Senajame Testamente minimiems pučiamiesiems muzikos instrumentams ugavui ir chaliliui, kurie daugiausia buvo susiję su pasaulietiniu muzikavimu ir gyvenimo ritualais. Aptariamas jų santykis su kitais instrumentais bei semantika bibliiniuose tekstuose, lietuviškų jų pavadinimų problema.

Raktažodžiai: hebrajiškoji Biblija, Senasis Testamentas, pučiamieji instrumentai, ugavas, chalilis

---

2007 m. pirmajame „Menotyros“ numeryje rašėme apie reikšmingiausių styginių muzikos instrumentų – kinoro ir nevelio – funkcijas ir semantiką Senajame Testamente bei jų pavadinimų lietuviškus atitikmenis, o šįkart panagrinėkime dviejų pučiamųjų instrumentų – *ugavo* ir *chalilio* simboliškumą ir jų pavadinimų raidą lietuviškuose Senajo Testamento vertimuose. Atrodytų, kad šių dviejų instrumentų reikšmė ir semantika nėra tokia dėkinga kaip styginių ar sakralinių-ritualinių pučiamųjų šofaro (*rago*) ir *chacocros* (*trimito*), kurie Senajo Testamento istorijose ženklina Dievo balsą, šventumą, jėgą ir panašias pačiam judėjų Dievui priskirtinas charakteristikas ir todėl yra svarbūs iliustruojant reikšmingiausius įvykius (Dekalogo gavimą, Pažadėtosios žemės užkariavimą, ateisiančią Paskutinio teismo dieną, bendruomeninių apeigų, ypač šventinių, kulminaciją). Ugavas ir chalilis minimi kur kas kukliau ir ne tokiuose įspūdinguose kontekstuose, jie nėra tokie reikšmingi asmeniniam meditatyviam Dievo garbinimui kaip styginiai, tačiau Senajo Testamento fragmentuose jie ryškiai siejami su svarbiausiais žmogaus gyvenimo ritualais.

Akivaizdu, kad muzikos instrumentai, būdami tam tikrais semantiniais ženklais, atskleidžia skirtingų kultūrų pasaulėvoką, saviraiškos ypatumus, muzikos funkcijas ir reikšmes apeigose. Straipsnyje apie styginius instrumentus pažymėjome, kad pirmuosius Biblijoje minimus muzikos instrumentus – styginį kinorą ir pučiamąjį ugavą (Pr 4, 21) – kai kurie mokslininkai interpretuoja kaip dviejų instrumentų rūšių metaforas¹, tačiau šie pavadinimai taip pat galėjo ženklinti ir du simbolinius kilnumo, arba sakralumo (kinoras), bei žemiškumo (ugavas) lygmenis ir nuolatinę jų sąveiką. Tokia interpretacija siejasi su instrumentų etosu helenistinėje

---

¹ A. Shiloah, *Jewish Musical Traditions*, Detroit, 1992, p. 39.

Graikijoje, kur kinoro ir ugavo atitikmenys kitara ir aulas ženklino skirtingus muzikos jėgos polius: kitara žymėjo išmintį, stabilumą, ramybę, o dioniziškasis aulas – juslinį pradą, šokio, neigiamo aktyvumo būseną². Taigi kilniais laikyti styginiai instrumentai priešpriešinami žemiškiems, pasaulietiniams. Toks suvokimas neatsirado savaime, o buvo „skolinamas“ iš vienos kultūros į kitą. Senovės Egipte, Mesopotamijoje, vėliau arabų, graikų kultūrose būtent styginiai instrumentai buvo laikomi vertingiausiais visų pirma dėl to, jog senosiose kultūrose vyravo žodžio pranašumas prieš garsą, o styginiais būdavo akompanuojama giesmėms, taigi giesmininkai netgi turėdavo pranašų statusą. Todėl fleitos, obojais ir panašaus tipo pučiamiesiems (skirtingai nei sakraliniams-ritualiniams pučiamiesiems, pvz., natūraliems ragams) dažnai tekdavo tenkintis antraeiliumi, su instrumentine muzika siejamu vaidmeniu.

Skirtingose kultūrose egzistuojančias muzikos instrumentų simboliškumo sampratas galima atpažinti mituose. Juose, vadovaujantis moraliniu ir socialiniu aspektais, t. y. instrumentų kilnumo gradacija, atsispindi vienu instrumentų pranašumas prieš kitus³. Prisiminkime graikų mitą apie aulą: jo išradėja Atėnė, pūsdama aulą, pasibaisėjo negražia veido išraiška ir netrukus instrumentą išmetė (nepaisant šio estetinio argumento, senovės graikų ir romėnų pasaulyje aulą dažniausiai grodavo moterys). Tačiau, anot Aristotelio, tikroji aulo atmetimo priežastis – esą jis nesuteikia naudos intelektui. Įvairioms tautoms būdingi tie patys instrumentų tipai ir panašios jų funkcijos (komunikacinė, apsauginė, gydomoji-meditatyvinė), tačiau vienoje kultūroje instrumentai pasižymi aukščiausiu rituališkumo lygmeniu (t. y. simbolizuoja dievybę, jos galią ar balsą), kitoje gali ženklinti tik žemesniąją, žmogiškąją, būtį. Pavyzdžiui, induizmo mitologijoje visata prasidėjo nuo Šyvos šokio su nedideliu smėlio laikrodžio formos būgneliu damaru⁴; šis instrumentas, reprezentuojantis dievybės judesį, suvokiamas kaip būties atspindys pačioje svarbiausioje, kosminėje, dimensijoje (tokią būgnelio semantiką lemia ypatinga ritmo reikšmė Indijos muzikinėje kultūroje). Biblijoje būgneliui (kaip ritmą pabrėžiantis muzikavimo elementas jis buvo reikšmingas visuose Artimuosiuose Rytuose) nesuteikiamas sakralaus muzikavimo įrankio statusas, nors jis minimas tarp pranašų instrumentų (1 Sam 10, 5) ir trijose psalmėse (Ps 81, 149–150). Palyginkime liežuvėlinio instrumento statusą: Tibeto ritualinėje muzikoje dvigubo liežuvėlio pučiamasis instrumentas rgya-glin, naudojamas poromis, funkcionuoja kaip „dievų balsas“ ir yra esminis estetiškas elementas⁵. Gi senovės žydai liežuvėliniam instrumentui nesuteikė sakralaus įrankio statuso, o senovės graikams liežuvėlinis pučiamasis aulas, kaip minėta, pasižymėjo žemesniu, jusliniu, etosu. Muzikos instrumentų simboliškumas nėra universalus, tad visuomet verta ieškoti jo percepcijos paralelių, juolab kad kai kurių instrumentų (pavyzdžiui, styginių ar fleitos tipo) simboliškumo sampratos įvairiose kultūrose yra labai panašios.

Ugavas ir chalilis daugiausia minimi šventinių susibūrimų, džiaugšmingų eisenų ar gedulo metu, nors galėjo būti naudojami ir Dievui garbinti (veikiausiai ne Šventykloje). Ugavą ir chalilį Senojo Testamento tekstuose vienija tai, jog šie instrumentai ženklina įvairias žmogaus sielos būsenas – džiaugsmą, liūdesį, ekstazę, ilgesį – ir buvo naudoti per visą gyvenimą nuo gimimo iki mirties. Savito mistiškumo ugavui ir chaliliui suteikia jų pavadinimų keliapras-

² E. Fubini, *The history of music aesthetics*, London, 1990, p. 15.

³ E. Fubini, op. cit., p. 16.

⁴ J. Kárpáti, Myths as Organological Facts: After Rereading Dénes Bartha's "Double Pipe of Jánoshida", *Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 1989, t. 31, fasc. 1/4, p. 18.

⁵ W. P. Malm, On the Nature and Function of Symbolism in Western and Oriental Music, *Philosophy East and West*, 1969, vol. 19, No. 3: Symposium on Aesthetics East and West, University of Hawai'i Press, p. 238.

1 pav. Nevelis (dešinėje) ir ugavas (kairėje). Cfato (Izraelis) Abuhav sinagogos (XVI a., atstatyta 1847) lubų skliauto tapybos fragmentas. K. Rupeikaitės nuotr., 2004

miškumas ir iš jo kylančios skirtingos interpretacijos. Ugavas ir chalilis aprėpia platų prasių lauką, todėl visiškai identifikuoti juos yra sudėtinga; jiems būdingas ir biblinio simbolio vidinis konfliktiškas, kai tas pats ženklas gali išreikšti prieštaringas būsenas ir kisti priklausomai nuo atitinkamų instrumento skambėjimo aplinkybių.

Ugavas (< hebr. *ahavá* – aistra, geismas), vienas sunkiausiai „atpažįstamų“ Šventojo Rašto instrumentų, minimas tik keturis kartus (Pr 4, 21; Ps 150, 4 ir du kartus Jobo knygoje: 21, 12 ir 30, 31), visą laik vienaskaita ir drauge su styginiais. Labiausiai įprasta manyti, kad ugavas galėjo būti piemenų fleita, populiari senovės Mesopotamijoje, Egipte ir suvokta kaip vaisingumo, derlingumo ir poravimosi džiaugsmo simbolis. Daugelyje kraštų fleita, tipiškas piemenų instrumentas, buvo laikoma vyrišku muzikavimo įrankiu, simbolizuojančiu vyro varpą, tačiau Senajame Testamente tokios semantikos pėdsakų neaptinkame. Kai kurie XVIII–XX a. pr. mokslininkai, tarp jų A. Pfeifferis, C. Engelis, J. Staineris, ugavą traktavo kaip Pano fleitą (t. y. graikiškąją siringę, panašią į skudučius). Izraelio miesto Cfato Abuhav sinagogos (XVI a., atstatyta 1847) lubų skliauto tapyboje atsispindi būtent tokia ugavo – dešimties vamzdelių Pano fleitos – interpretacija (1 pav.)

Hebrajai pavadinimu „ugav“ nusakė tamsoką instrumento tembrą, o garsas „u“ atliepia šio vamzdelio skambesį⁶, taigi pavadinimo kilmė veikiausiai onomatopėjinė. Dėl žemiškos, žmogiškos instrumento semantikos ugavas galėjo būti siejamas su hedonistiniu gyvenimo būdu, su muzikavimu savo malonumui⁷. Remiantis ankstyvaisiais hebrajiškos Biblijos vertimais į graikų, aramėjų, sirų ir lotynų kalbas, prieita prie išvados, kad jau ankstyvuojau pobibliiniu periodu ugavas nebuvo tiksliai ir vienodai identifikuojamas, pavyzdžiui, Targume (hebrajiškos Biblijos vertime į aramėjų kalbą, I a. po Kr.) ugavas atpažįstamas kaip *abubas* – šalmėjo tipo instrumentas⁸, Vulgatoje – kaip *organum*.

Dėl savo paslaptinumo ugavas iš visų bibliinių instrumentų pavadinimų sulaukė daugiausia ir įvairiausių interpretacijų: Talmude jis prilyginamas graikiškiesiems vandens

⁶ C. Sach, *Historia instrumentow muzycznych*, Kraków, 1989, p. 88. Ugavą fleitos tipo instrumentu laiko ir A. Sendrey, H. Avenary, J. Koliada.

⁷ J. Koliada veiksmažodžio *ahav* semantiką interpretuoja kaip nusakančią švelnų, malonų ugavo tembrą.

⁸ J. Braun, *Music in Ancient Israel / Palestine*, Archeological, written and comparative sources, Grand Rapids, Michigan: W. B. Eerdmans Publishing Co., 2002, p. 31.

vargonėliams – hidraului⁹, Izraelio instrumentologė B. Bayer teigė, esą ugavas buvo arfa¹⁰ – tokį požiūrį galėjo nulemti viduramžių žydų mąstytojas Gaonas Saadija, kuris arabiškai Senojo Testamento vertime ugavą priskiria styginiams instrumentams, interpretuodamas jį kaip lyrą ir arfą. Be to, ir Septuagintoje greta kitų pavadinimų, psalmos (Job 21, 12 ir 30–31) bei organon (Ps 150, 4), ugavas verčiamas ir styginiu – kitara (Pr 4, 21). Talmude (Mišna, Arachin II, 3) pateikiama svarbios informacijos – esą dėl gležnos konstrukcijos ugavo garso kokybė buvusi trumpalaikė. Tai galėtų būti viena iš priežasčių, kodėl šis instrumentas neminimas tarp skambėjusių Šventykloje. Talmudo išminčių minima Šventykloje saugota „Mozės fleita“ kai kurių tyrinėtojų interpretuojama kaip ugavas¹¹, tačiau Biblijos tekstuose šis instrumentas niekur nesiejamas nei su Šventykla, nei su Moze, išskyrus tai, jog Pradžios knygos, kur minimas ugavas, autorystė priskiriama šiam pranašui. Ši paslaptinga „Mozės fleita“ aprašoma kaip ypač gražaus tembro, kuris buvo prarastas ją paausavus; atsiskius paausavimo, instrumento garsas vėl atgavo ankstesnę kokybę.

Atsižvelgiant į tai, kad instrumentas minimas hebrajiškoje Biblijoje vos keletą kartų, atrodytų, jog jo svarba nebuvo didelė, tačiau anaipol. Šiuo aspektu ugavas primena įdomų ritualinį instrumentą *paamonim* – auksinius žvangučius (Biblijoje paminėti tik du kartus – Iš 28, 33–35; 39, 25–26), pasižymėjusius reikšminga simbolika: žvangučių, prisiūtų prie apatinės vyriausiojo kunigo apdaro siūlės, skambčiojimas pačioje sakrališkiausioje maldyklos vietoje, Šventų Švenčiausioje, buvo Dievo apsaugos ženklui vyriausiajam kunigui bei perteikdavo tam tikrą ritualinę informaciją tikinčiųjų bendrijai.

Ugavo pavadinimas Pradžios ir Jobo knygose pasirodo panašiuose kontekstuose. Vadovaujantis viena iš egzistuojančių prielaidų, kad Jobo knyga priklauso anksčiausiai sukurtiems Biblijos raštams, reikėtų, jog ugavas buvo daugiau naudotas Patriarchų epochoje (nuo XX a. pr. Kr.). Remiantis kitokiu Jobo knygos datavimu (tarp VII ir V a. pr. Kr.¹², panašiai kaip ir Psalmių knygos, kur ugavas paminimas vieną kartą) ugavo tapatybę dar sunkiau nustatyti: instrumento neminėjimas bibliniuose tekstuose keletą šimtmečių gali rodyti arba vėliau įvykusį jo atgimimą, arba pakitusią semantiką. Kaip pastebima, Biblijos vertimuose „ugavo“ sąvokos semantika evoliucionavo palaipsniui migruodama nuo styginių (daugelyje seniausiųjų vertimų) prie medinių pučiamųjų (pradedant M. Lutherio Biblija)¹³.

Ugavas neminimas istorinėse Senojo Testamento knygose, kur, aprašant Šventyklos apeigų specifiką ir eigą, aptinkame daugiausia instrumentų pavadinimų. Tačiau 150-oje psalmėje, raginant šlovinti Dievą, greta kitų instrumentų pasitelkiamas ir ugavo vaizdinys – taigi ugavas biblinėje sąmonėje nebuvo suvokiamas vien kaip pasaulietinis muzikavimo įrankis ir, matyt, tiko dievogarbai. Ugavo reikšmė veikiausiai priklausė nuo instrumento skambėjimo konteksto, o ne nuo specifinio „etos“, kaip trimito, auksinių žvangučių ar varinių lėkščių (*meciltajim*) atveju, – pastarieji instrumentai skambėdavo griežtai apibrėžtomis aplinkybėmis ir buvo siejami tik su kunigais ar levitais – profesionaliais Šventyklos muzikantais.

Jobo knygoje pasakojant apie bedievius, kurie gyvena džiaugsmingai muzikuodami savo malonumui, greta ugavo minimi kinoras ir būgnelis tofas (Job 21, 12) – šie trys instrumentai galėjo būti seniausi judėjams žinomi pasaulietinio muzikavimo įrankiai. Taip pat galima

⁹ Šiuolaikine hebrajų k. *ugáv* reiškia vargonus.

¹⁰ B. Bayer, The Finds That Could Not Be, Ancient Musical Instruments, *Biblical Archeological Review*, 1982, vol. 8, No. 1, p. 33.

¹¹ E. И. Коляда, *Музыкальные инструменты в Библии*, Москва: Композитор, 2003, c. 126.

¹² *Šventasis Raštas. Senasis ir Naujasis Testamentas*, Vilnius: Lietuvos Vyskupų Konferencija, 1998, p. 783.

¹³ E. И. Коляда, op. cit., c. 125.

manyti, kad šioje eilutėje trijų instrumentų pavadinimai apibendrintai ženklina styginių, mušamųjų ir pučiamųjų rūšis, išsakant mintį, jog linksminamasi pritariant įvairių instrumentų ansamblui. Prielaidą, jog ugavas, būdamas seniausiu judėjams žinomu pučiamuoju, ilgainiui galėjo ženklinti švilpynės ar fleitos tipo instrumentus apskritai, paremtų ta pati 150-a psalmė, kurioje raginama girti Dievą skirtingais instrumentais, tačiau 4-os eilutės antroji pusė nėra aiški (*be-minim ve-ugav*)¹⁴. *Minim*, kurio hebrajiška reikšmė – „stygos“, leidžia daryti išvadą, kad taip psalmėje galėtų būti išreikšta apibendrinta mintis apie „styginius ir pučiamuosius“ instrumentus.

Poetiškąsias Šventojo Rašto eilutę, kurioje ryški ugavo simbolika, aptarėme kalbėdami apie kinoro reikšmes: „Mano lyra groja raudas, o mano birbynė [hebr. *ugav* – K. R.] dejuoja su verkiančiais“ (Job 30, 31).

Tai vienintelė Biblijos eilutė, nurodanti, kad ugavu būdavo grojama gedint – šioje metaforoje jis simbolizuoja raudotojų balsus. Charakteringa tai, jog ugavas visur minimas vienas-kaita. Nėra aišku, ar jis naudotas tik kaip vienietinis instrumentas (visų kitų instrumentų yra minimos ir daugiskaitos), ar iš tikrųjų nurodė tik bendrinį pavadinimą. Tikriausiai dėl tokio neaiškumo originaliajame Biblijos tekste pateikta „ugavo“ sąvoka sulaukė itin įvairių vertėjų ir mokslininkų interpretacijų.

Challis – šalmėjo tipo pučiamasis, dažnai klaidingai verčiamas fleita¹⁵; Biblijoje minimas septynis kartus. Semitų kalbose paplitusi šaknis *chll* reiškia išskaptuoti, perdurti, tačiau, anot tyrinėtojų, tikroji šios sąvokos reikšmė vis dar nėra žinoma; įprasta šią sąvoką versti „tuščia-viduris“¹⁶. *Chalilis* buvo liaudies instrumentas, plačiai naudotas išreiškiant ir džiaugsmą, ir gedulą. Jis apibūdinamas kaip dvivamzdis pučiamasis su viengubo arba dvigubo liežuvėlio tipo kandikliais; vienas vamzdelis, trumpesnis, skirtas melodijai, kitas – zvimbimui¹⁷.

E. Werneris *chalilį* vadino klarnetu, B. Bayeris – dvigubuoju klarnetu, C. Sachsas – dvigubuoju obojumi; kai kurie instrumentologai (A. Sendrey, E. Gerson-Kiwi) laikėsi Talmude pasiūlytos minties, esą *chalilis* yra bendras pučiamųjų instrumentų pavadinimas¹⁸. Manoma, kad *chalilis* buvo finikiečių arba asirų kilmės¹⁹. Biblijoje neužsimenama apie šio instrumento gamybos medžiagas, tačiau Talmudo tekstuose minima, esą *chalilis* buvo gaminamas iš vario, bronzos, nendrių arba avino kaulų (Mišna Kinim III, 36; Arachin II, 3; Kelim XI, 6 ir III, 6). Iš nendrių ar kaulo gaminamas *chalilis* kartais būdavo padengiamas bronzos ir tai atsiliepdavo garso kokybei – esą jis tapdavo šaižesnis (Arachin X, 2).

Iki Karalių epochos (XI a. pr. Kr.) *chalilis* Biblijoje nėra minimas. Pirmąkart jis pristatomas kartu su kitais pranašų ansamblio instrumentais – neveliu, tofu ir kinoru (1 Sam 10, 5), kurie, derinami su pranašų žodžiais, skatina dvasinį jaudulį ir pakilimo išgyvenimą, žmogaus vidinio pasaulio transformaciją. Tokios sudėties – šilto tembro styginių, būgnelio, išryškinančio ritmą, ir nosinio, jausmingo tembro *chalilio* – ansamblis tobulai tiko pranašavimui. Kabalistinėje filosofijoje muzika taip pat suvokiama kaip svarbus pranašavimo technikos

¹⁴ *Min* – hebr. styga. Viena iš prielaidų – tai galėjo būti liutnė (*Encyclopedia Judaica*, Jerusalem, 1978, vol. 12, p. 565), tačiau apie liutnės naudojimą bibliinių laikų Izraelyje nėra jokių įrodymų.

¹⁵ Tokios nuomonės laikėsi E. Kolari (1947). Šiuolaikine hebrajų kalba *chalil* reiškia būtent fleitą (išilginę).

¹⁶ H. Avenary, *Musical instruments: symbolism and reality, Encounters of East and West in Music*, Tel Aviv University, 1979

¹⁷ *Encyclopaedia Judaica*, p. 563; E. И. Коляда, op. cit., c. 127.

¹⁸ Skirtingas mokslininkų versijas apibendrina J. Braunas (op. cit., c. 13).

¹⁹ E. И. Коляда, op. cit., c. 127.

elementas²⁰. Manoma, jog chalilis, paplitęs liaudies muzikoje, būdavo naudojamas ypatingai jausminei atmosferai, ekstazės būsenai sukurti²¹.

Itin ryški chalilio sąsaja su džiaugsmu 1 Karalių knygoje. Saliamono karūnavimą Izraelio karaliumi lydėjo ragų – šofarų – gausmas ir visa tauta šventė. „Tada visi žmonės žygiavo paskui jį, pūsdami dūdas [hebr. *chalilim* – K. R.] ir džiūgaudami, kad nuo jų triukšmo net žemė plyšo“ (1 Kar 1, 40). Šioje eilutėje chalilis, priešingai ritualiniam ragui, kuris figūruoja kaip šventikų ceremonijos įrankis, minimas kaip mėgėjų, „liaudies“ instrumentas, padedantis išreikšti ekstazišką džiaugsmą ir sukurti ypatingą šventinę atmosferą.

Chalilio pūtimas tiek švenčių, tiek gedulo metu minimas ir Biblijoje, ir Mišnoje. Netgi varguolis savo žmonos laidotuvėms turėdavo pasamdyti ne tik raudotoją, bet ir bent du grojančiuosius chaliliais (Ktubot IV, 4), o Palapinių šventės metu turtuolius linksmindavo chaliliais grojantys muzikantai (Mišna, Suka V, 1). Talmudo hiperbolė apie „iki Jericho sklandantį chalilio garsą“ (Mišna, Tamid III, 8) nurodo, jog šis instrumentas pasižymėjo aštriu, toli girdimu garsu. Rabinai šį instrumentą peikė kaip pražūtingą sielai ir siejamą su netinkamu gyvenimo būdu; dėl tokių priežasčių buvo smerkiamas ir graikų aulas²². Nepaisant pasitaikydavusio neigiamo požiūrio į chalilio prigimtį, Talmude minima, kad šis instrumentas skambėdavo kasdienėse Šventyklos apeigose, išskyrus šabo dieną (Mišna, Suka V, 1); taigi pačiame Talmude chalilis traktuojamas prieštaringai. Kai kurie mokslininkai, remdamiesi tokiais Talmudo nuorodomis, pažymi dvejopą chalilio, sieto su sakralia Šventyklos veikla ir su pasaulietine bedievių muzika, simboliškumą²³. Toks dvilypumas nėra išskirtinis, jis būdingas styginiams kinorui ir neveliui; be to, stinga akivaizdžių biblinių duomenų apie chalilio naudojimą būtent Šventykloje. Vis dėlto labiau norėtusi atkreipti dėmesį ne į sakralumo ir pasaulietiško aspekto chalilio simbolikoje, o į šį instrumentą kaip į skirtingų sielos būsenų ženklą. Toks chalilio simbolikos prieštaringumas atsiskleidžia Pranašų knygų poetiniuose fragmentuose. Kartu su styginiais ir mušamaisiais Izaijas jį mini kaip bedievių pokylių linksmybių reiškėją (Iz 5, 12) ir tikėjimo džiaugsmo skleidėją, kai chalilio garsai palydi piligrimų kelionę į Šventyklą:

*O jūs giesmes giedosite,
kaip naktį tą, kai šventė švenčiama,
džiaugsitės iš širdies it maldininkai, kai,
fleitos [hebr. *chalil* – K. R.] garsų lydimi, į Viešpaties kalną – į Izraelio uolą žengia (Iz 30, 29).*

Galbūt autorius turi omenyje pirmųjų vaisių šventę, kai žydai gabendavo į Jeruzalę ankstyvojo derliaus atnašas. Instrumento garsai prilyginami maldininkų širdies džiugesiu. Chalilis tiesiogiai neminimas kaip Šventyklos instrumentas, tačiau minėta eilutė nurodo, esą juo maldininkai grojo iškilmingos eisenos į Šventyklą metu bei per „šventąjį iškilmių šokį“ (Ps 87, 7; čia minimi giedotojai ir vamdininkai; lietuviškuose šios eilutės vertimuose chalilio pavadinimo nėra). Nors chalilis nebuvo levitų instrumentas, jo pasitelkimas pranašaujant nurodo, kad jis nebuvo toks profaniškas, kaip galima manyti iš pasitaikančių griežtų komentarų Talmude, susiejant chalilio ir aulo prasmes.

²⁰ M. Idel, *Music and Prophetic Kabbalah*, *Yuval. Studies of the Jewish Music Research Centre*, Jerusalem: The Hebrew University, 1982, vol. IV, p. 150.

²¹ A. Shiloah, op. cit., p. 4.

²² E. И. Коляда, op. cit., c. 132.

²³ J. Braun, op. cit, p. 14.

Jeremijo pranašystėje šis instrumentas išraiškingai traktuojamas kaip gilaus liūdesio ženklas:

*Todėl mano širdis kaip fleita [hebr. chalilim – K. R.] rauda Moabo,
mano širdis kaip fleita rauda Kirhereso žmonių,
nes pražuvo jų susikrautieji turtai (Jer 48, 36).*

Pasitelkiant eilučių paralelizmą šiame fragmente chalilio vaizdinys sustiprinamas dvigubu pakartojimu. Bent keleto chalilių garsų prilyginus vaitojimui, raudai, sukuriama emociškai stipri tembro charakteristika.

Pučiamojo instrumento, veikiausiai chalilio, prasmė iškalbingai atsiskleidžia nekanonišės Makabėjų knygos istorijoje: „O jaunasis su savo draugais ir broliais, lydimi būgnelių su žvangučiais, muzikos instrumentų²⁴, gerai ginkluoti išėjo jų pasitikti. Tada tie du, pakilę prieš juos iš savo pasalos, metėsi juos žudyti. Daug buvo sužeistų ir kritusių <...> Taigi vestuvės virto gedulu, o jų giesmininkų balsai – rauda“ (1 Mak 9, 39–41). Kitame šios eilutės vertime, pavyzdžiui, „iš wamzdžiais pastojo kaukimas“ (1735 m. Kvanto Biblijoje), išryškinama, kad tuo pačiu instrumentu (pučiamuoju), kuriuo ketinta išreikšti vestuvių džiaugsmą, buvo atliekamos ir sielvartingos, gedulo melodijos. Septuagintoje chalilis verčiamas aulu – abu instrumentai iš tiesų buvo panašios konstrukcijos²⁵.

Chalilis kone vienintelis Šventajame Rašte minimas kaip laidotuvių instrumentas (jau nurodėme, kad vienintelį kartą tokiomis aplinkybėmis minimas ir su „raudotojais dejuojantis“ ugavas; Job 30, 31), tad į jį galima pažvelgti mistiniu aspektu. Bibliiniame pasaulyje mirtis yra gyvenimo tęstinumas kitu pavidalu; instrumentas, skambėjęs gyvybės virsmo metu, kai žmogaus būtis įgaudavo naują egzistavimo formą, galėjo ženklinti to virsmo slėpinumą. Gal šiuo aspektu galime rasti atsakymą į chalilio, kaip džiaugsmo ir liūdesio ženklo, poliškumą: mirtis – perėjimas į kitą gyvenimo etapą – aprėpia savyje ir atsiveikinimo liūdesį, ir atradimo viltį – taigi priešybių vienybę. J. Karpati teigimu, žmogaus kvėpavimas daugelyje kalbų siejamas su „sielos“ sąvoka; taigi, remiantis tuo pačiu principu, gali būti pritaikoma „atgaivinamojo efekto“ idėja įpučiant gyvybę atgal, t. y. pučiant instrumentą; todėl pučiamieji instrumentai, tokie kaip fleita, švilpynė ar obojus, klarnetas, pagrįstai siejami su laidotuvių ceremonijomis ir ritualais, taip pat su atgijimu, prisikėlimu²⁶. Panaši praktika gyvavo ir Lietuvoje – laidotuvių raudoms pritardavo dūdelės. Rusiškas dūdelės pavadinimas „žaleika“ nurodo būtent su laidotuvėmis susijusį instrumentą²⁷.

Taigi chalilio semantika Senajame Testamente siejasi su virsmu – ar tai būtų fizinis virsmas, pereinant iš vieno pasaulio į kitą (iš gyvenimo į mirtį), ar tai būtų dvasinis asmenybės virsmas, tampant „nauju žmogumi“ (1 Sam 10, 5).

Ugavo ir chalilio interpretacijos lietuviškuose Senojo Testamento vertimuose

Ugavo ir chalilio lietuviškų atitikmenų paieškose vyrauja „vamzdžių“ pavadinimas, išsilaiškantis nuo J. Bretkūno (1590) ir J. Kvanto Biblijos (1735) iki XX a. K. Burbulio ir A. Vėliaus vertimų. Protestantiškuose vertimuose tą galėjo nulemti autoritetingasis M. Lutheris, šiuos instrumentus beveik visada vadinęs *Pfeiffe* (bendras medinių pučiamųjų tipas). Vamzdžiais

²⁴ Kituose lietuviškuose J. Bretkūno, A. Vėliaus vertimuose – „vamzdžių“ (gr. *aulos*).

²⁵ Е. И. Коляда, op. cit., c. 127.

²⁶ J. Kárpáti, *Myths as Organological Facts*, p. 10.

²⁷ R. Apanavičius, *Ethnic Musical Instruments of Northern Europe Played on Holidays and Rituals, Ritual and Music*, ed. by R. Astrauskas, Vilnius: Lithuanian Academy of Music, 1999, p. 93.

2 pav. Angelas su vamzdeliu (?). Višakio Rūdos (Marijampolės r.) Šv. Vysk. Stanislovo bažnyčia (XIX a. II pusė). K. Rupeikaitės nuotr., 2006

Lietuvoje daugiausia vadinti pučiamieji instrumentai be liežuvėlių – švilpos, lamzdeliai, medinės ilgos dūdos su skylutėmis, pučiamos iš galo; dėl terminų įvairovės tautosakoje patiems instrumentologams kartais sudėtinga instrumentus diferencijuoti – neišku, „kurie dalykai liečia vamzdį, o kurie kitą kokią dūdelę“²⁸. „Vamzdžiai“ ir kitas ugavui bei chaliliui taikomas bendras pavadinimas „fleita“ (nuo XX a. II pusės) įvardija švilpiamųjų aerofonų tipą, taigi chalilį identifikuoja klaidingai; kita vertus, ugavui ir chaliliui taikomas bendras birbynės pavadinimas teisingai atspindi liežuvėlinį chalilį, tačiau yra netikslus ugavo atžvilgiu. Tarp bažnytinio meno vaizdinių, susijusių su muzikos instrumentais, pasitaiko ir neįprastų pavyzdžių – angelo, laikančio vamzdelį, o ne trimitą, skulptūrėlė (Višakio Rūdos bažnyčioje, 2 pav.).

Vienąsytis chalilis pavadinamas ir lūpiniu aerofonu: remiantis M. Lutherio vartota *Drommete* sąvoka, J. Bretkūno Biblijoje pasitelkiama „trūba“; Kvanto Biblijoje, *Bybeles* redakcijose ir jomis pagrįstame A. Vėliaus leidime – trimitas (Jer 48, 36)²⁹. Stabilus chalilio ekvivalentas „vamzdžiai“ A. Baranausko ir J. Skvirecko vertimuose yra nulemtas Vulgatos, kurioje chaliliui suteikiamas vienintelis *tibia* pavadinimas.

Ugavo, iki XIX a. II pusės versto „vamzdžiais“, interpretacija pakinta M. Valančiaus ir A. Baranausko vertimuose iš Vulgatos – jis tampa „wargonais“ (iš lot. *organum*), A. Baranaus-

²⁸ J. Žilevičius, Liaudies muzikos instrumentai, *Lietuvių enciklopedija*, Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1968, t. 15, p. 490.

²⁹ „Trimitas“ šioje eilutėje randamas ir kai kuriuose kituose vertimuose, pavyzdžiui, Genadijaus Biblijoje (труба медьяна – varinė triūba), nors rusų Sinodo vertime išlaikomas svirėlės pavadinimas (свирель).

ko vertime – dar ir „vamzdžiais“ bei „žaislu“³⁰. Tiesa, vargonai („orgonai“) buvo paminėti jau J. Bretkūno vertime, kelių eilučių paraštėse (prie Ps 71, 22; 2 Kr 12, 14), komentuojant *keli nevel*, „psalterio žaislų“, sąvoką: J. Bretkūno „orgonai“ gali būti suvokiami kaip fonetinė graikiškojo *organon*, reiškiančio įrankį ar instrumentą, transliteracija. O M. Valančiaus ir A. Baranausko vertimuose „vargonai“ ženklina hibridinį klavišinį-pučiamąjį instrumentą, kuris bibliniais laikais žydams nebuvo žinomas. Vargonus, kaip didingumo, užpildančio šventovės erdvę, simbolį, katalikiškos tradicijos veikiami vertėjai panaudoja kulminacinėje 150-oje psalmėje. Prie 150-os psalmės skaitome A. Baranausko komentarą: „Striunomis. Žaislais striunotais. Wargonais. Wisokiais žaislais. Ebr. Hugav, wamzdys ir žaislas su wamzdžu, kaip musu wargonai“. Talmude ugavas buvo siejamas su senovės graikų hidrauliu – iš čia galėjo kilti kunigo Menokijaus komentaras, kuriuo rėmėsi A. Baranauskas. Lotyniškąjį *organum* A. Baranauskas verčia „wargonais“ dar keliose eilutėse (2 Kr 5, 13 ir Job 30, 21). Be to, ugavo pavadinimą (Job 21, 12) verčia „žaislu“; gi Vulgatoje „kol ugav“ („ugavo balsas“) traktuojamas kaip *sonitum organi*, o lenkiškoje J. Wujeko Biblijoje, kuria žavėjosi A. Baranauskas, – „przy glosie muzyki“, suteikiant sąvokai tiesiog muzikos skambėjimo charakteristiką.

„Birbynės“ pavadinimas ir ugavui, ir chaliliui pirmą kartą pritaikomas A. Vėliaus parengtoje Biblijoje. P. Ruigys savo žodyne (1747) teikdamas birbynės aprašą apibūdina ją kaip dūdelę (švilpynę) iš šiaudų ar plunksnos³¹. Pagal XX a. lietuvių instrumentologų klasifikaciją³², birbynė priskiriama klarneto tipo instrumentams; taigi ją galima laikyti tiksliausiu chalilio ekvivalentu lietuviškuose Biblijos vertimuose. A. Vėliaus vertime chalilis turi tris skirtingus lietuviškus atitikmenis – „vamzdis“, „birbynė“ ir „trimitas“, taigi traktuojamas kaip **trijų tipų aerofonas** (švilpiamasis, liežuvėlinis ir lūpinis). Šiuo atžvilgiu nutolstama nuo vertimo šaltinio (*Bybeles*), kuriame ir chalilis, ir ugavas verčiami vieninteliu „vamzdžio“ pavadinimu (išskyrus „trimitą“ minėtoje eilutėje – Jer 48, 39). A. Jurėno vertime chalilis taip pat traktuojamas trejopai – skudučiais, vamzdeliais ir fleita. Šis autorius vienintelis iš lietuvių vertėjų pasitelkia charakteringą lietuvių liaudies muzikos instrumentą – skudučius. Prie chalilio vertimo „vamzdeliai“ (1 Kar 1, 40) išnašoje A. Jurėnas nurodo Vatikano kodekso versiją, kurioje, atsižvelgiant į Septuagintoje vieną kartą aptinkamą „en chorois“ posakį, chalilis traktuojamas kaip „rateliai“³³.

Fleitos, kurių lietuviai žinojo nuo XVII a.³⁴, pavadinimas Biblijos vertimuose paplito tik XX a. (pirmasis „fleitos“ pavadinimą pavartojo Č. Kavaliauskas Naujojo Testamento vertime), o naujausiuose visos Biblijos vertimuose (K. Burbulio, A. Rubšio ir A. Jurėno) ugavas ir chalilis vadinami „fleita“. Šis pavadinimas ugavui suteikiamas ir S. Gedos Psalmynė. Keturis kartus Senajame Testamente paminėtas ugavas A. Rubšio darbe tris kartus verčiamas skirtingai: „dūda“ (Pr 4, 21; Ps 150), „fleita“ (Job 21, 12) ir „birbyne“ (Job 30, 31) nesilaikant bendros instrumentų grupės. A. Jurėno vertime ugavas taip pat įvardijamas trejopai – „vamzdis“, „fleita“ ir „skudutis“. Remiantis ugavo, kaip Pano fleitos, traktavimu, kuris buvo populiarus XVIII–XX a. pradžioje, skudučio (skudučių – kaip 5–8 vamzdelių komplekto) sąvoką būtų

³⁰ Vulgatoje ugavui vieningai taikomas *organum* pavadinimas, priešingai nei Septuagintoje, kurioje ugavas verčiamas trimis skirtingais pavadinimais – *kithara* (Pr 4, 21), *psalmos* (Job 21, 12 ir 30, 31) bei *organon* (Ps 150, 4).

³¹ P. Ruigys, *Littauisch-deutsches und deutsch-littauisches Lexicon*, Königsberg, 1747, p. 53.

³² M. Baltrėnienė, R. Apanavičius, *Lietuvių liaudies muzikos instrumentai*, Vilnius: Mintis, 1991, p. 107.

³³ Kitose Septuagintos eilutėse chalilis vadinamas aulu.

³⁴ M. Baltrėnienė, R. Apanavičius, op. cit., p. 163.

3 pav. Angelai su lyra ir vamzdžiais. Lentvario Viešpaties Apreiškimo Švč. M. Marijai bažnyčios (XX a. I pusė) lubų tapyba. G. Rupeikaitės nuotr., 2006

4 pav. Dovydas su arfa, angelai su trimitais, Pano fleita (?) ir smuiku. Vilniaus Šv. Stanislovo ir Šv. Vladislovo Arkikatedros bazilikos (XIX a. pr.) vargonų choro prospektas. G. Rupeikaitės nuotr., 2006

galima vertinti kaip etimologiškai priimtina. Savitas yra Lentvario bažnyčios lubų tapybos fragmentas, kuriame vaizduojami angelai, laikantys lyrą ir sujungtus vamzdžius, primenantčius Pano fleitą (3 pav.). Išsiskiria Vilniaus Arkikatedros bazilikos vargonų choro prospektas: Dovydą su arfa supa angelai, grojantys įvairiais instrumentais, – trimitais, smuiku bei Pano fleita. Pastarasis instrumentas retas bažnyčių dekore (4 pav.)

A. Rubšio ir A. Jurėno ugavui pasirinkto termino atžvilgiu išryškėja tipologinis skirtumas: A. Jurėnas, priešingai A. Rubšiui, visais trimis pavadinimais žymi švilpiamojo aerofono tipą – taigi ugavą identifikuoja teisingai. Vertėjų sprendimą suteikti ugavui trejopą charakteristiką galima grįsti lietuviškų pučiamųjų instrumentų terminologijos problema, tačiau neaišku, kodėl tiek daug skirtingų pavadinimų šiam instrumentui suteikė vertimų iš originalo kalbų autoriai. Galima prielaida, jog vertėjai skirtingų tembrų lietuviškus instrumentus pa-

rinko atsižvelgdami į konteksto, kuriame minimas ugavas, specifiką. Pavyzdžiui, Jobo knygoje (21, 12) ugavas su kinoru ir tofu minimi bedievių linksmybėse, tad A. Rubšiuvi veikiausiai atrodė tinkamesnis fleitos atitikmuo, o Jobo raudą (30, 31) kartu su kinoru simbolizuojantis ugavas verčiamas birbyne – emocionalesnio, graudesnio garso instrumentu.

Ugavo ir chalilio pavadinimų vertimai atskleidžia sudėtingą lietuviškų tradicinių pučiamųjų instrumentų klasifikaciją. Ugavą ir chalilį vieni vertėjai priskiria švilpiamųjų aerofonų, kiti – liežuvėlinių instrumentų tipui, o treči šiuos instrumentus įvardija netgi trijų tipų – švilpiamųjų, liežuvėlinių ir lūpinių – pučiamaisiais. Šie mediniai pučiamieji protestantiškuose M. Lutherio Biblija pagrįstuose vertimuose nuo J. Bretkūno iki XIX a. II pusės nusakomi bendra „vamzdžių“ sąvoka. Iš Vulgatos atliktuose M. Valančiaus ir A. Baranausko vertimuose ugavui suteikiama katalikiškoje tradicijoje reikšmingiausio instrumento – vargonų – charakteristika. Keturis kartus Senajame Testamente minimas ugavas trimis skirtingais pavadinimais verčiamas A. Baranausko, A. Rubšio ir A. Jurėno vertimuose. Ugavą žymintis „vamzdžių“ pavadinimas išliko populiariausias ir XX a. Senojo Testamento (J. Skvirecko, A. Vėliaus, K. Burbulio) bei Psalmyno (A. Liesio, D. Valenčio) vertimuose.

Gauta 2007 12 20
Parengta 2008 01 02

KAMILĖ RUPEIKAITĖ

“My heart laments like a flute...” *Ugav* and *chalil* symbolism in the Old Testament texts

Summary

Two woodwinds, *ugav* and *chalil*, are mostly mentioned in the Hebrew Bible during festive occasions, joyous processions or mourning, and they designate a man in different typical emotional states; they could also be used to worship God (most probably not in the Temple). *Ugav* and *chalil* comprise a broad semantic area, that is why it is not easy to clearly identify them owing to a variety of possible interpretations; they also display the inner conflicting nature of a biblical symbol when one and the same sign may convey differing states. These instruments are mentioned in the Bible much less frequently than string instruments and sacral-ritual wind instruments.

Ugav (Hebr. *ahava* – a passion, lust) is one of the most difficult instruments in the Scriptures “to recognize” as it is mentioned only four times, always in the singular and together with the strings. Due to its mysteriousness it received different interpretations of translators and researchers (although usually it is treated as a flute-type instrument). *Chalil* (Hebr. *chalal* – to scoop, to pierce) is a folk instrument presumably of the Schalmei type; due to its nasal, emotional timbre it was used to create a specific emotional atmosphere, an ecstasy. Since the epoch of the Kings (11th c. BC) it has been widely used to express both joy and mourning; the ambiguity of its symbolism becomes evident in the poetic fragments of the books of the Prophets (Isaiah, Jeremiah). One can approach *chalil*, a funeral instrument, from a mystical angle: in the biblical world, death is the continuation of life in a different form; the instrument, which sounded during life change when man’s existence acquired a new form, could also mark the mysteriousness of this change.

The translations of the names of *ugav* and *chalil* testify to the complicated classification of traditional Lithuanian winds. The search for Lithuanian equivalents of these instruments yielded the image of “a pipe” which was preserved in a number of Bibles – from that by J. Bretkūnas and J. Quandt to the 20th c. translations of the Old Testament (those by J. Skvireckas, A. Vėlius, K. Burbulys) and the Psalms (those by A. Liesis, D. Valentis). This may be accounted for, in the Protestant translations, by relying heavily on M. Luther who mostly referred to these instruments as “Pfeiffe”. In Lithuania, the name of “the pipe” was mostly applied to the winds without the reed such as “švilpos”, “lumzdeliai”, long wooden pipes “dūdos” with holes; still even instrumentologists find it difficult to categorise them due to the terminological intricacy or overabundance of terms. The two terms – “vamzdžiai” and “fleita” (the latter starting with the 2nd part of the 20th c.) – are general names used to cover *ugav* and *chalil*, to identify the type of whistling aerophones, thus, the identification of *chalil* and *ugav* is erroneous; on the other hand, when *ugav* and *chalil* are generally referred to as “birbynė”, this name is correct with reference to *chalil*, but wrong with reference to *ugav*.

In A. Jurėnas’ translation, both *ugav* and *chalil* are given three different names – “vamzdis / vamzdeliai”, “fleita”, and “skudučiai”; he is the only translator who employed a characteristic Lithuanian folk musical instrument – *skudučiai*. Based on the treatment of *ugav* as “the Pan’s flute”, which was popular at the junction of the 18th–20th c. c., the concept of *skudučiai* as a unit of 5–8 tubes may be etymologically acceptable.